

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

О. О. Швестко

Херсонський державний університет, aleksa.ks@ukr.net

Науковий керівник: доцент С. І. Бабатіна

Процес активного реформування освітнього простору в Україні, що відбувається в контексті євроінтеграції, пов'язаний з необхідністю активного вивчення всього спектра проблем сімей, які виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку. З цієї причини, інтерес фахівців виходить за рамки науково-методичного забезпечення вітчизняної системи освіти дітей з різними порушеннями розвитку.

Про збільшення, розширення програм державної допомоги дітям з особливими потребами, про введення інклюзивної освіти для дітей-аутистів наголошують психологи, психіатри, дефектологи, логопеди і представники інших суміжних професій. І перше, і друге передбачає не тільки безпосередню роботу з дитиною з порушеннями психічного розвитку, а й включення її близького оточення в процес діагностики і лікування, реабілітації та адаптації. Батьки стають партнерами і для дитини, і для фахівця, який здійснює професійну діяльність. Розуміння мікросоціального (в тому числі психологічного) контексту, в якому живуть діти з аутизмом, сприяє пошуку найбільш сприятливого шляху психічного, фізичного і соціального розвитку дитини.

Розуміння психологічного стану дорослих, які оточують дитину з вадами розвитку, має практичну цінність для забезпечення більш ефективних форм соціально-психологічної допомоги дитині та її сім'ї. Дослідженням цієї проблематики займаються Л. Алексеева, С. Безух, Л. Грачов, Н. Дементьева, Г. Мельникова, А. Усиніна та інші вітчизняні вчені.

Дитячо-батьківські відносини є однією з провідних умов, що визначають потенціал сім'ї в сучасному світі. Розглядаючи емоційний, поведінковий і

когнітивний вплив, який чиниться в двосторонньому порядку в родині, необхідно відзначити, що дитячо-батьківські відносини характеризуються тісним емоційним взаємозв'язком і взаємозалежністю її членів.

Порушення у дитини з аутизмом комунікативної функції, небажання встановлювати емоційний контакт з батьками призводить до грубої дезорганізації дитячо-батьківських відносин. Сім'я дитини з аутизмом, яка має постійні складнощі та обмеження пов'язані з особливим розвитком дитини, часто позбавлена моральної підтримки знайомих і близьких людей. Переживання батьків посилюються внаслідок того, що неадекватна поведінка дитини привертає увагу оточуючих людей, викликає критику [2]. Навколишні в більшості випадків нічого не знають про специфіку дитячого аутизму, і батькам буває важко пояснити їм причини розладу поведінки дитини. Нерідко сім'я стикається з недобррозичливістю, агресивною реакцією людей в транспорті, магазині, на вулиці і навіть дитячому закладі. Прямим наслідком цього стає аутизація самих батьків – уникнення контактів, обмеження виходів в громадські місця, звуження кола друзів, замикання на власних проблемах та ін. Ізоляція сім'ї не сприяє розвитку у дитини з аутизмом комунікативних і соціальних навичок, роблячи тим самим її не пристосованою до життя і залежною від батьків [4].

Психологи характеризують стан батьків в подібній ситуації як внутрішній (психологічний) і зовнішній (соціальний) глухий кут. Для сімей, що виховують дитину з аутизмом характерне відчуття безвиході і батьківської неспроможності, які посилюються недостатньою поінформованістю дорослих про проблему аутизму і неготовністю суспільства прийняти таку дитину. Всі перераховані вище особисті психологічні особливості батьків, які виховують дітей з раннім дитячим аутизмом, накладають певний відбиток на дитячо-батьківські відносини, формуючи їх дисгармонійність.

Переживання сім'ї є особливо гострими в перший час після постановки діагнозу. Однак перші почуття, які відчувають батьки у формі шоку, провини, гіркоти, ніколи не зникають зовсім, вони як би дрімають, будучи постійно

частиною емоційного життя сім'ї. У певні періоди сімейного циклу вони спалахують з новою силою і дезадаптують сім'ю. Тому сім'я з дитиною з аутизмом потребує постійної психологічної підтримки.

«Батьківське ставлення – це цілісна система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з дитиною, особливостей сприйняття і розуміння характеру дитини, її вчинків» – таке узагальнене визначення досліджуваного поняття приводить А. Варга [1]. Вона пропонує виділяти три структурні одиниці батьківського ставлення, кожна з яких включає когнітивну, емоційну та поведінкову складову: 1) інтегральне прийняття або відкидання; 2) міжособистісна дистанція, що виявляється в ступені близькості; 3) форма і напрямок контролю над поведінкою.

Порівнюючи батьківське ставлення в різних сім'ях, А. Варга виявила, що переважання того чи іншого компонента викликає різні спотворення батьківського ставлення. Всього вона виділяє чотири типи таких спотворень: приймально-авторитарне; відторгнення з інфантилізацією і соціальною інвалідизацією; симбіотичне і симбіотично-авторитарне ставлення [1].

Для аналізу батьківського ставлення необхідно вивчити найбільш характерні для досліджуваної особистості стилі виховання дитини і побудувати відповідний профіль батьківської поведінки. Тільки так, за визначенням О. Смирнової та М. Соколової, можна вивчити різноманітність стилів виховання і типів батьківського ставлення, в тій чи іншій мірі залежних від зовнішніх обставин і умов соціального середовища [3].

За результатами психологічних досліджень, ключовими ознаками батьківського ставлення є прийняття або відкидання дитини і наявність гіперопіки або гіпоопіки в сім'ї. При цьому прийняття-відкидання дитини, також як і батьківське ставлення в цілому, розглядається як сукупність його когнітивних, емоційних і поведінкових проявів. У роботах було виявлено, що прийняття або відкидання дитини пов'язане з різними особистісними особливостями батьків[2; 3]. До таких особливостей відносяться гнучкість або

прямолинійність, незалежність або підпорядкованість батьків, їх податливість або жорстокість. Емоційне відкидання взаємопов'язане також з образом дитини і характером взаємодії з нею (наприклад, вимогливість батьків, довіра до дитини, поділ її думки і інтересів та ін.)[2; 3].

Значимість прийняття дитини показана і в класифікаціях батьківського ставлення. У вітчизняній науці найбільш відомою типологією батьківського ставлення є класифікація Е. Ейдеміллер. Він вивчав вплив батьківського ставлення на розвиток неврозу, неврозоподібного стану, психопатії, акцентуації характеру і виявив шість типів неблагополучного виховання: потураючагіперпротекція, домінуюча гіперпротекція, емоційне відкидання, підвищена моральна відповідальність, жорстоке поводження і бездоглядність [1].

А. Роу і М. Сайгельман відзначають, що емоційне відкидання найбільш негативно позначається на психічному розвитку дитини. Вони виділяють шість типів батьківського ставлення, два з яких сприятливо впливають на розвиток дитини, а інші чотири – негативно. Ці типи наступні: стійкість, активна любов, відкидання, байдужість, гіперопіка і надвимогливість. Б. Суран і Р. Різзо підкреслюють, що вказане авторами емоційне відкидання може сприяти гіперпротекції, що виникає частіше на основі почуття провини за неусвідомлене відкидання дитини [1].

Вітчизняні дослідники відзначають, що не тільки індивідуально-психологічні особливості дитини з аутизмом визначають батьківське ставлення, а й особливості самого батька чи матері. Так, в дослідженнях виявлено, що мати і батько (в залежності від виконуваної ними соціальної ролі в родині) по-різному ставляться до дитини з аутизмом. У зв'язку з афективними порушеннями у дитини з аутизмом, відсутністю у неї позитивних емоцій у відповідь на турботу і тепле ставлення, для батьків, хто приділяє більше уваги дитині (найчастіше для матері), характерні прояви тривоги, дратівливості, депресії та емоційного виснаження. Матері дітей з аутизмом достовірно частіше мають низьку самооцінку, вони не задоволені своєю сімейним роллю.

Другий з батьків, як правило батько, відчуває почуття провини і розчарування. Він стурбований завантаженістю дружини / чоловіка і не задоволений її / його сімейної роллю. Такий батько або йде з сім'ї (дитина з аутизмом нерідко розвивається в неповній сім'ї), або забезпечує матеріальний достаток сім'ї, приділяючи менше уваги процесу виховання дитини [3]. Велику частину часу він проводить на роботі. Вітчизняні автори припускають, що таким способом батько намагається уникнути емоційної напруженості, тривоги перед вихованням дитини [2].

Таким чином, батьківське ставлення – це спосіб або способи взаємодії батьків з дитиною, емоційні реакції, почуття, переживання про дитину і характер уявлень про неї. Воно є важливим фактором психічного, соціального і фізичного розвитку дитини і може сприяти як гармонійному розвитку її особистості, так і патологічному.

Отже, в наукових психологічних дослідженнях батьківське ставлення розглядається як варіанти взаємодії батьків з дитиною, емоційні реакції, почуття і переживання про дитину, характер уявлень про неї або поєднання всього перерахованого вище. Воно є результатом одночасного взаємозв'язку когнітивної, емоційної і поведінкової складових і описується як важливий фактор психічного, а також соціального та фізичного розвитку дитини. Батьківське ставлення до дитини формує її самосвідомість і специфіку сприйняття навколишнього, в подальшому істотно впливає на характер взаємодії з оточуючими. Воно багатофакторне і визначається особистістю батьків, сімейними традиціями і культурою, умовами раннього контакту з дитиною, а також її індивідуально-психологічними особливостями. Наявність у дитини розладів аутичного спектру є таким фактором і визначає особливості батьківського ставлення

Література:

1. Варга А. Я. Структура и типы родительского отношения: дис. канд. психол. наук: М.: РГБ, 2002. 206 с.
2. Скрипник Т. В. Феноменология аутизму: монографія. К.: Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
3. Смирнова Е.О. Методика диагностики структуры родительского отношения и его динамики в онтогенезе ребёнка. *Психологическая наука и образование*. 2005. № 4. С. 83-91.

4. Чухрій І. В. Чинники соціально-психологічної адаптації матерів, які виховують дитину-інваліда. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 171–181.